

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ФАХІВЦІВ: ПРОВІДНІ АСПЕКТИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Комар Т.В.

Хмельницький національний університет

У статті на основі теоретичного аналізу наукових джерел визначається поняття «професійної зрілості» фахівця, виокремлюються особливості психологічної природи зазначеного явища й відокремлення від понять «соціальна зрілість», «дорослість» й інших. Виділяються загальні передумови формування професійної зрілості в умовах післядипломної освіти спеціаліста.

Ключові слова: зрілість, соціальна зрілість, професійна зрілість, психічне здоров'я, психічний розвиток.

Постановка проблеми дослідження. Впродовж свого розвитку індивід залучається в різні відносини з інформацією, з людьми, створює нове, більш глибоке розуміння життя й власне себе. Кожний з життєвих етапів фіксує певний рівень досягнень в аспекті розвитку людини. Переважна кількість дослідників в цій галузі виділяють тенденцію щодо якісного зростання з роками суб'єктності (в основі якої лежить розвинена рефлексія, звернена й до самого себе й до інших). Так, Е. Еріксон виділяє такі якості, як турбота, милосердя (дорослість), мудрість (старість); при цьому кожний наступний етап не скасовує попередні, але мовби нарощує новий рівень суб'єктності, насамперед як соціальної зрілості особистості. В. Слободчиков і Е. Ісаєв, розкриваючи зміст соціальних «новоутворень» людини, описують їх етапи: персоналізації (перехід до юності), індивідуалізації (перехід до дорослості), універсалізації (як перехід до старості)

Отже, розглянемо причини й наслідки соціальної незрілості особистості. Імовірно, як і всі соціальні феномени, що характеризують поведінку людини, соціальна незрілість має двояку природу: зовнішні умови й внутрішню причину.

Не розглядаючи ситуації продуманої антисоціальної поведінки (не тільки явно кримінального, але й морально злочинного), причини якого добре відомі, розглянемо колізії соціального й особистого в більш «прихованому» варіанті, коли вона проявляється скоріше як незрілість соціально-психологічного розвитку людини, як певна деформація особистості. Позиція байдужості породжує (не завжди усвідомлене) почуття утриманства й прагнення до вимагання.

Якою мірою прагнення обвинувачувати інших у своїх життєвих невдачах може бути зумовлене індивідуально-особистісними якостями, що проєктуються на соціальні відносини й позиції людини?

Відомо, що деякі психологи схиляються до того, що «інтернальність» (прагнення людини шукати причини удач і невдач у своїй власній поведінці) на відміну від «екстернальності» (коли людина схильна обвинувачувати у своїх невдачах обставини або інших людей) є не тільки результат виховання, але й певна схильність. Не входячи глибоко в суть дискусії, слід сказати, що морально деструктивна соціальна поведінка не може бути визначеною. Крім того, відрефлексованою самою людиною якість у її оцінній зміні перестає бути для неї фатально значущою.

Інший вид соціальної деформації особистості одержав назву «соціальний інфантізм». Так, за свідченням деяких сучасних соціологів і публіцистів (М. Платт, В. Ошероу і ін.) «соціальний інфан-

тізм» виявився в діяльності цілого післявоєнного покоління людей у США. Не випадковий, як вони вважають, був і вибір Б. Клінтона в президенти, тому що він теж є яскравим представником цього покоління. Характерною рисою є применшення ролі авторитету й мудрості старших і сповідання в дорослому житті підлітково-юнацьких цінностей. Назва «тинейджери» («неповнолітні») і «бебі-бумас» дуже чітко підкреслює їх позицію в житті. Претендуючи на дорослість, вони живуть психологією «нескінченної юності», не відмовляючись від її прекрасних ідеалів, які, до речі, були добре підхоплені відповідною «індустрією» (включаючи й засіб масової інформації). Їх рефлексія підтримує свідомість соціально зрілої особистості, а аж ніяк не «дорослих підлітків». Таким чином, соціальне життя суспільства може породити своєрідні «аберації свідомості» і в психологічно зрілої особистості (тому що важко припустити таку незрілість у цілого покоління).

Отже, чи може сама людина визначити рівень своєї потреби в рефлексії й здатність здійснювати адекватність оцінки на її основі? Імовірно, повною мірою самій людині це зробити важко, навіть якщо запропонувати їй такий «інструмент вимірювання». Імовірно також, що зрілість соціальної поведінки людини може бути повною мірою оцінена насамперед колективною рефлексією соціуму, що розділяє загальні гуманістичні цінності людства.

Отже, чи може сама людина визначити рівень розвитку своєї рефлексії й на цій основі зробити висновок про рівень зрілості психічного розвитку? Окремі методики, якими вона може скористатися, не дадуть досить повної відповіді на це питання. Головне, не володіючи такою якістю, людина, як правило, і не відчуває потреби у її визначенні.

Таким чином, метою нашої статті є визначення психологічної природи професійної зрілості особистості й можливості її розвитку впродовж процесу професійної реалізації індивіда, подальшої освіти спеціаліста.

Результати теоретичного аналізу проблеми дослідження. Значно простіше діагностується феномен соціально-психологічної зрілості. У цих випадках звичайно ідеться про відповідність поведінки людини соціальним критеріям і нормам, тобто, власне про соціальну зрілість, у якій зрілість психічного розвитку мов би представлена в прихованому вигляді.

Психологічна зрілість характеризує високий рівень розвитку сенсорних мнемічних, інтелектуальних і емоційно-вольових процесів, що забезпечує високий рівень функціонування індивіда, його готовність аналізувати й розуміти події і явища зовнішнього світу.

Отже, особиста зрілість на відміну від психологічної виявляє рівень самопізнання, самосвідомості й характеризується якісним новоутворенням здатністю до самопізнання.

Відмінність особистісної зрілості від соціальної в тому, що остання передбачає відповідність самопрезентації й поведінки людини вимогам і очікуванням суспільства, відповідальне виконання нею певних соціальних ролей за певним сценарієм. Змістом же особистісної зрілості є відповідальна побудова власної ролі згідно загальних моральних принципів і особистої місії.

Втім, чим більш зрілою із психологічної й соціальної точки зору є особистість, тим збільшується її здатність до подальшого розвитку (не без певних протиріч між соціалізацією й індивідуалізацією на яких наполягали психологи екзистенційного напрямку).

Втім, Б. Г. Ананьев констатує: «... настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість), особистості (суспільна), суб'єкта пізнання (розумова зрілість) і праці (працездатність) у часі не збігаються, і подібна гетерохтонність зрілості зберігається у всіх формаціях».

У психологічній літературі зустрічається як поняття «психічний розвиток», так і «психологічний розвиток», звичайно ототожнюються. Існує й інший (Н. П. Локалова) підхід, при якому психічний розвиток тлумачиться як закономірний, що характеризується внутрішньою логікою процесу / результату, детермінований внутрішніми (дозріванням мозкових структур, формуванням функціональних систем) і зовнішніми (соціальними, психолого-педагогічними) чинниками.

«Психологічний розвиток» – досягнута на базі актуального рівня психічного розвитку ступінь сформованості й окремих пізнавальних процесів, ступінь зрілості мотиваційної, емоційної, вольової, довільно-регуляторної, афективно-потребісної сфер.

Цікаво, що психотерапевтичні теорії (а більшість теорій особистості створені саме як продовження терапевтичної практики), дотримуються іншого розуміння зрілості, тобто як характеристики високого розвитку, незалежно від віку, і терапія тому розглядається в більшості випадків як усунення перешкод на шляху поступального розвитку особистості.

У роботах К. Г. Юнга для позначення процесу особистісного зростання використовується термін «індивідуація», що означає «шлях до себе», або «самореалізацію», метою якої є знаходження внутрішнього стрижня, усвідомлення людиною певного центру в її психічному бутті (але не в її Его), що дозволяє їй більше не пов'язувати своє майбутнє, щастя, а іноді й своє життя із зовнішніми посередниками: обставинами, людьми, ідеями і т.ін. Цілісна особистість передбачає «дизнавання й відповідальність за своє цілісне буття, за гарні й погані сторони, вищі й не зовсім гідні почуття».

Із психотерапії впливає й визначення поняття самоактуалізації (А. Маслоу) і особистості що самоактуалізується, подібне поняттям «повністю функціональної особистості» (у феноменологічному підході К. Роджерса), «автентичної особистості» (у гештальттерапії Ф. Перлза) і ін.

Зазначимо, що А. Штепа здійснила контент-аналіз переліків особистісних характеристик особистості, які постають у працях К. Юнга, Г. Олпорта, В. Штерна, Е. Фромма, В. Франкла, О. Ранка, Р. Ассаджолі, А. Бандури, К. Роджерса,

А. Маслоу, Е. Шострома, Дж. Стивенса, Г. С. Саллівана, Р. Кегана, А. Елліса, К. Наракно, Ф. Перлза, П. Вайнцвайга, К. Холу й Г. Ліндсей, Б. Лівехуд, С. Холідея й М. Чандлера, М. Богданова, А. Реана і Г. Абрамової, Л. Божович та ін. Виведені риси названі «пропріумом зрілої особистості»: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, здатність до децентрації й наявність власної життєвої філософії.

Перші п'ять рис на думку А. С. Штепи є яскравою ознакою особистості, котра самоактуалізується. Однак лише при достатній виразності таких рис можна говорити про те, що особистості, які самоактуалізуються не обов'язково є зрілими. У той же час сама по собі самоактуалізація є одночасно ознакою й процесом кристалізації пропріуму зрілої особистості.

Узагальнюючи сказане, варто зазначити, що особистісна зрілість характеризується процесом внутрішньо особистісних трансформацій, витоками котрих є потреба особистості в самоактуалізації й почутті ідентичності. Конструктивність процесу забезпечується самопослідовністю особистості, а продуктивність її оптимальним рівнем довіри до себе. Результатом трансформації й змістом особистісної зрілості є відповідальна організація людини власної концепції життя відповідно до загальних моральних принципів і особистої місіїю.

Ф. Перлз визначає зрілість або психічне здоров'я, як здатність перейти від опори на середовище й від регулювання середовищем до опори на себе й саморегуляцію. Для того щоб досягти зрілості, індивід повинен подолати своє прагнення одержувати підтримку з навколишнього світу й знайти будь-які джерела підтримки в самому собі, Головною умовою як для опори на себе, так і для саморегуляції є стан рівноваги. Умовою досягнення цієї рівноваги є усвідомлення ієрархії потреб. Основною складовою рівноваги є ритм *контактів* і *відходів*. Саморегуляція індивідуума, що спирається на себе, характеризується вільним протіканням і виразним формуванням гештальта. Такий, на думку Ф. Перлза, шлях до зрілості.

На основі аналізу досліджень виявлені різні підходи до даного поняття й визначені положення, найбільш значимі для дослідження: «дорослість» обумовлена соціально-психологічними чинниками, а не віком людини (Г. Г. Даркенвальд, С. Б. Меррієм, М. Ноулз); однією з важливих ознак дорослості є соціальна зрілість (Г. С. Сухобська); дорослою можна вважати соціально сформовану особистість, здатну до професійного й особистісного розвитку (Ю. М. Кулюткін).

Важливим атрибутом професійної зрілості виступає соціально-професійна мобільність. З одного боку, вона проявляється в зміні позицій, обумовлених зовнішніми обставинами (відсутністю робочих місць у регіоні, низьким рівнем заробітної плати, побутової невпорядкованості і т. ін.). Мобільність у цьому випадку продиктована необхідністю адаптації до реальних життєвих ситуацій. З іншого боку, соціально-професійна мобільність розуміється як внутрішнє самовдосконалення особистості, засноване на стабільних цінностях і потреби в саморозвитку особистості. Така потреба вимагає твердої пізнавальної основи: освіченості й професійної компетентності.

Проведений теоретичний аналіз наукових досліджень дозволив виділити значимість андраго-

гічної спрямованості освітнього процесу, що сприяє формуванню соціально-професійної зрілості суб'єктів освітньої діяльності, що й характеризується:

- здатністю вирішувати проблеми стратегічного рівня (уміння визначити мету діяльності конкретного професійного співтовариства на основі аналізу освітніх потреб і можливостей в умовах конкретного мікросередовища, а також уміння передбачити результати діяльності й бачення альтернативних шляхів у їхній реалізації на основі врахування ресурсів і можливостей);

- готовністю до формування «замовлення» системі післядипломної освіти, вираженої в здатності чітко формувати свої запити до неї;

- готовністю до критичного сприйняття доступних і необхідних освітніх ресурсів;

- потребою в самоаналізі й самооцінці власного досвіду;

- умінням організувати свою діяльність на основі нових технологій, у тому числі й інформаційних;

- установкою на створення нового стилю організації власної діяльності, заснованого на критичному ставленні до сформованого досвіду, прагненні до самоосвіти й самовдосконаленню.

Організація освітнього процесу, націленого на формування соціально-професійної зрілості фахівців, припускає систематичне й своєчасне надання необхідних знань і вмінь, що сприяють професійному самовдосконаленню фахівців.

Вагомим є особистісноорієнтований підхід у навчанні, спрямований на задоволення професійних потреб студентів, а також на розвиток способів самопізнання й саморозвитку.

Взаємодія суб'єктів діяльності в навчальних групах і партнерські відносини з викладачами.

Важливою умовою в організації післядипломної освіти визнається формування навчальних груп, у яких буде комфортно й продуктивно підвищувати рівень своєї компетентності. У ході обговорення членами групи поставленої проблеми визначається коло партнерів для професійного співробітництва після навчальних курсів.

Визначення реального рівня знань слухачів і формування інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме їх соціально-професійному розвитку.

Вибір і використання ефективних форм навчання, заснованих на сучасних інформаційних технологіях освітніх установ, що вимагають від викладачів, освоєння нових функцій.

Післядипломна освіта тільки в тому випадку забезпечує розвиток соціально-професійної зрілості фахівців, якщо:

- визначена багаторівнева система, що включає філософські, психолого-педагогічні, управлінські, економічні, нормативно-правові, інформаційно-технологічні, соціологічні знання й моніторингові дослідження;

- надана можливість вибору варіативних навчальних програм на основі самоаналізу своїх соціально-професійних потреб;

- організоване вирішення практичних проблем в умовах, наближених до реальної моделі освітньої установи з врахуванням професійного й соціально-господарського досвіду суб'єктів освіти;

- створені умови, що сприяють рефлексивному аналізу власного досвіду й прагненню до самопізнання й саморозвитку;

- визначені психолого-педагогічні принципи організації освітнього процесу, що дозволили врахувати особливості фахівців як суб'єктів професійної й освітньої діяльності.

Список літератури:

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. В 2-х т. – Т. 1. – М.: Просвещение, 1980. – 372 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности. / А. Г. Асмолов. – М., 1990. – 368 с.
3. Вахромов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации. – М.: Международная педагогическая академия, 2001. – 160 с.
4. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. / А. А. Деркач. – М.: Издательство Московского психосоциального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 752 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология личностно-ориентированного профессионального образования / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург: Изд-во Уральского гос. проф.-пед. ун-та, 2000. – С. 123-140.
6. Реан А. А. Личностная зрелость и социальная практика / А. А. Реан // Теоретические и прикладные вопросы психологии. Вып. 1. – СПб., 1995.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. / К. Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – С. 153-171.
8. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. Учебное пособие для вузов. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
9. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогики. / Г. С. Сухобская // Новые знания. 2002. № 4. – С. 17-20.
10. Штепа А. С. Проприум зрелой личности / А. С. Штепа // Практическая психология и социальная работа. – 2004. – № 2. – С. 26-35.
11. Эриксон Э. Детство и общество. / Э. Эриксон. 2-е изд. – СПб.: Ленато, 2006. – 592 с.

Комар Т.В.

Хмельницький національний університет

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ: ВЕДУЩИЕ АСПЕКТЫ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье на основе теоретического анализа научных источников определяется понятие «профессиональная зрелость» специалиста, выделяются особенности психологической природы данного явления и отделение от понятий «социальная зрелость», «взрослость» и других. Выделяются общие предпосылки формирования профессиональной зрелости в условиях постдипломного образования специалиста.

Ключевые слова: зрелость, социальная зрелость, профессиональная зрелость, психическое здоровье, психическое развитие.

Komar T.V.

Khmelnytsky National University

FORMING OF SOCIAL-PROFESSIONAL MATURITY OF SPECIALISTS: LEADING ASPECTS OF CONTINUING EDUCATION

Summary

In the article on the basis of theoretical analysis of scientific sources a concept "Professional maturity" is determined specialist, the features of psychological nature of this phenomenon and dissociating are distinguished from concepts "Social maturity", "adulthood" et al. General pre-conditions of forming of professional maturity are distinguished in the conditions of education of specialist.

Keywords: maturity, social maturity, professional maturity, psychical health, psychical development.